

denken. Daarna verandert de inhoud van de twee bepalende elementen. Het universele element is niet meer uitsluitend de christenheid. Europa wordt de naam voor een bepaalde levenswijze, getypeerd door een 'savoir faire' en een welvaartsideaal. De Europeanen wensen de wereld in te passen in Europese (welvaarts)termen.

De periode van 1800 tot 1830 is voor Europa een periode van armoede. De economen bieden geen oplossing. Armoede is nu eenmaal een natuurverschijnsel. Men ontkomt niet aan de afnemende meeropbrengst van de grond. Dus zocht men de betere grond buiten Europa. Het is echter een probleem of de koloniale verhouding de beste is. De liberale economen zagen belangrijke nadelen.

Immers: In de koloniën is de armoede (reeds) groot en de koloniale verhouding zal een rem zijn op de commerciële mobiliteit. De enige mogelijkheid is om de koloniale landen te dwingen om de grond in cultuur te brengen.

Van 1830 tot 1860 kent Europa een snelle toeneming van de bevolking. Er is een groeiend geloof in de economische vooruitgang en de Europese vooruitgang zal voordelen opleveren voor de gehele wereld. In deze periode hebben de koloniën niet alleen waarde voor de grond. Ze kunnen grondstoffen leveren voor de industrie. De zelfstandige ontwikkeling van het koloniaal gebied komt tot uiting in de eigen begrotingen.

Omstreeks 1890 bereikt Europa een hoogtepunt. De koloniën vertonen een hoog exportcijfer. In deze periode ontstaan b.v. de particuliere bedrijven van Nederlanders op Java. De politiek-economische organisatie is echter ondoelmatig en slecht, want de bedrijven in de koloniën worden niet belast zodat niet voldoende kapitaal in het koloniaal gebied blijft. Zo ontstaat op Java het probleem van een té grote bevolkingstoename in vergelijking met de welvaartstoename. Nauwelijks ook is er enig verband tussen de sociale voorzieningen en de productiviteit.

Overzien we de huidige situatie dan blijkt, dat een universeel probleem hét kenmerk is van de vroegere koloniën. Een te kleine top draagt verantwoordelijkheid voor een zeer brede laag van de bevolking. Deze kleine top is sterk territoriaal gebonden. De vroegere koloniën vertonen over het algemeen het beeld van onderontwikkelde gebieden. Wat wil men in deze gebieden? China b.v. wil Westerse welvaart. Welvaart is macht. Voor India daarentegen bestaat geen probleem van macht op wereldniveau. Kennelijk is men daar tevreden met een relatieve verbetering van de economische omstandigheden. Voor alle volken heeft het begrip welvaart een verschillende betekenis. Wat het gemeenschappelijke in het begrip welvaart is valt echter moeilijk te zeggen. Mogelijk heeft het iets met moraal te maken. Hoe de wereld er in 1990 uit zal zien laat zich niet voorspellen. De historicus wil geen profeet zijn. De Europeanen menen te zien dat het Westerse welvaartsgevoel Universeel zal worden. Dit blijve echter een vraagpunt! Welvaart vereist welvaartsinspanning. De tegenpool is versoering.

Deze versoering vindt men in alle wereldgodsdiensten als de beslissende morele waarde. En men onderschatte de invloed van deze wereldgodsdiensten niet.

H. FEITSMA

## DE PLAATS VAN DE SOCIALE GEOGRAFIE IN DE SOCIALE WETENSCHAPPEN

Aldus luidde de titel van een lezing, door dr Chr. v. Paassen de 5e november l.l. te Utrecht gehouden op een zeer geslaagde tweede studiedag van de Soci-I. Geslaagd, zowel wat het meer wetenschappelijke als het uiterst verzorgde culinaire gedeelte betreft.

Het betoeg van dr Van Paassen was er in de eerste plaats op gericht de traditionele, in de zaal zelfs ruimtelijk aanwezige scheiding tussen geografen en sociologen te doorbreken. Zijn uitgangspunt, de eenheid der sociale wetenschappen, die alle de menselijke samenleving bestuderen, wijst reeds in die richting. Blijkt zo het object een gemeenschappelijk object te zijn, in methode en theorie bestaan echter duidelijke verschillen; verschillen die door dr Van Paassen kernachtig werden uitgedrukt in deze zin: „Geschiedenis dateert, geografie localiseert, sociologie normaliseert”. De eigen plaats van de sociale geografie, niet als onderdeel der geografie, maar als gehele geografie van de mens wenst spreker duidelijk te maken door de uitwerking van de navolgende definitie: „De sociale geografie is een oriënterende wetenschap, die inzicht geeft in de ruimtelijke individualisering, situering en structurering van het menselijk bestaan op aarde”.

*Individualisering* en situering hangen zeer nauw samen. Het proces van ruimtelijke individualisering, dat is de realisering van doelstellingen (streven) en gedachten in bepaalde vormen, voltrekt zich altijd binnen een bepaalde ruimtelijke situering. Deze individualisering is wezenlijk geografisch, naar de mate waarin de verschijnselen de regio karakteriseren en waarin zij in regio domineren.

*Situering* heeft enerzijds een sterk feitelijk karakter door zijn gerichtheid op de werkelijkheid. Toch dienen deze feiten slechts gezien te worden als media voor verder inzicht. Zo b.v. in de 'Länderkunde', waarvan de interpretatie ons via de feitelijke verschijnselen een inzicht dient te geven in het menselijk bestaan binnen een bepaalde regio. Anderzijds kent situering een sterk dynamisch en functioneel karakter door haar relatie, zo men wil interdependentie, tot haar omgeving. Naar mate het proces van arbeidsspecialisatie voortschrijdt, wordt deze functionele samenhang belangrijker. Noch bij individualisering, noch bij situering gaat het echter om de verschijnselen als zodanig, maar om hun kwalitatieve structurele betekenis. Dit brengt ons op het derde element in de definitie.

*Structurering*. Niet ieder ruimtelijk geheel heeft een eigen structuur te bezitten; vandaar een onderscheid tussen ruimtelijke structurering (het meespelen van meerdere structuren) en ruimtelijke structuur. Als uitgangspunt van een bestudering van dit proces van ruimtelijke structurering noemt dr Van Paassen: 1. geografische concentratie en spreiding (vgl. het proces van individualisering) en 2. geografische circulatie of communicatie (vgl. het proces van situering). Beide aspecten vinden hun ontstaan voornamelijk in het proces van arbeidsverdeling en specialisatie.

Na een opsomming van enkele kenmerken van deze ruimtelijke structurering, waarbij hij vooral wijst op het polyforme en polynucleaire karakter der structuren, stelt dr Van Paassen uiteindelijk een duidelijke samenhang vast tussen de verschillende ruimtelijke structuren. Deze samenhang valt te zien als een geografisch complex, welker karakterisering en ruimtelijke beeldvorming het einddoel is van de geograaf.

Resumerend kan worden opgemerkt dat in de visie van dr Van Paassen als centraal geografisch probleem naar voren komt de relatie mens—wereld. Is het proces van individualisering een uitdiepen van deze relatie naar de kant van de mens(-elijke activiteit), het proces van ruimtelijke situering analyseert deze relatie naar de kant van de (menselijke) wereld. Mens en wereld vloeien tenslotte tot een synthese ineen in de beschrijving van de ruimtelijke structurering.

E. KALK